

IVAN SMILJANIĆ*

Javna percepcija stečajev in zadolženosti na Slovenskem v obdobju Avstro-Ogrske in prve Jugoslavije

IZVLEČEK

Stečaj je pravni postopek ukinitve poslovanja prezadolženega posameznika ali podjetja, ki je zaradi svojih nezaželenih posledic skozi zgodovino veljal za skrajno negativen pojav. Dolžnikov se pogosto prime stigma, prav tako pa so bili pogosto obtoženi goljufije. Ti pogledi so bili v Evropi vse do 20. stoletja močno razširjeni, pri čemer slovenski prostor ni bil izjema. Članek predstavlja podobo stečajev in dolžnikov, kot jo je mogoče razbrati iz virov iz obdobja Avstro-Ogrske ter medvojne jugoslovanske monarhije. Najpogostejši pristop k finančnim polomom je bil moralno zgražanje, neredko pa so v tisku o stečajih pisali skozi politično ali nacionalistično prizmo, ko so branili pripadnike lastnega tabora in napadali nasprotnike. V sklepu so raziskani še pogledi samih stečajnih dolžnikov in upnikov.

KLJUČNE BESEDE

stečaj, dolžniki, upniki, stigma, Avstro-Ogrska, Kraljevina Jugoslavija.

ABSTRACT

PUBLIC PERCEPTIONS OF BANKRUPTCIES AND INDEBTEDNESS IN SLOVENIA DURING THE PERIOD OF AUSTRIA-HUNGARY AND THE FIRST YUGOSLAVIA

Bankruptcy is a legal procedure for terminating the business of an overindebted individual or company, which has historically been considered to be an extremely negative phenomenon due to its undesirable consequences. There is often a stigma attached to debtors, who have not seldom also been accused of fraud by hiding their assets. These views were widespread in Europe until the twentieth century, and Slovenia was no exception. The article presents the image of bankruptcies and debtors, as can be understood based on sources from the period of Austria-Hungary and the interwar Yugoslav monarchy. The most common approach to financial collapses was moral outrage, and the press often wrote about bankruptcies through the prism of political or national affiliation, defending members of the same political group and attacking opponents. The views of the bankrupt debtors and creditors themselves are also explored.

KEYWORDS

bankruptcy, debtors, creditors, stigma, Austria-Hungary, Kingdom of Yugoslavia

* dr., asistent z doktoratom, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, Slovenija, ivan.smiljanic@inz.si,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8202-8338>.

UVOD¹

Stečaj ali bankrot, некоč znan predvsem pod imenom konkurz, je zakonsko urejena oblika prenehanja finančnega in gospodarskega delovanja prezadolžene fizične ali pravne osebe, med katero se opravi izvršba nad dolžnikovim premoženjem z namenom delnega poplačila njegovih upnikov. Do stečaja lahko pride v vsaki družbi, kjer obstaja prosti trg, na katerem je mogoče izgubiti denar, in kjer je polom sankcioniran z zakonodajo. Posebnost stečajne zakonodaje je v tem, da ukinja postavke, ki so v običajnih okoliščinah tržnega gospodarstva samoumevne, kot sta pravica do lastnine in pravica do sklepanja pogodb, ter vsili nova, netržna pravila obnašanja v želji po delni sanaciji nastale škode. S svojo ostrino si prizadeva motivirati podjetnike k previdnemu poslovanju.

Danes je splošno sprejeto mnenje, da lahko na finančni polom vplivajo tako neugodne zunanje okoliščine (gospodarske krize) kot slabe odločitve posameznika ali podjetja. V preteklosti je, nasprotno, prevladovalo prepričanje, da je za vsak polom kriv posameznik sam, bodisi zaradi nesposobnosti pri upravljanju s svojim premoženjem bodisi zaradi namerne goljufije skrivanja premoženja, s čimer je nečastno izdal zaupanje upnikov, poslovnih partnerjev, uslužbencev in družine.² Ekonomist Adam Smith je denimo menil, da se lahko poštene dolžnik stečaju vedno izogne: »Stečaj je verjetno najhujša in najbolj ponižujoča katastrofa, ki more zadeti nedolžnega moža. Zato je večina ljudi dovolj previdna, da se ji ogne. Nekateri se ji pač ne ognejo; tako kakor se drugi ne ognejo vislicam.«³ Angleški pravnik in sodnik sir William Blackstone je v 18. stoletju imel zadolženost za vrsto nepoštenosti, če ne celo goljufije: »Če ima gentleman [...] v času zadolžitve dovolj velika sredstva, da dolgove odplača, je prelaganje plačila vrsta nepoštenosti in začasna krivica do upnika, če pa takrat nima dovoljšnih sredstev, pa sta nepoštenost in krivica še večji.«⁴ Dolžnika je poleg zakonskih sankcij doletela neformalna kazen v obliki družbene stigme, »trdoživega stranskega produkta stečaja«,⁵ ki ga je izgnala na obrobje družbenega in gospodarskega življenja. Ker je bil stečaj stoletja enačen z dolžnikovo goljufijo, se ločevanje med

goljufivimi in »poštenimi, a nesrečnimi dolžniki«⁶ ni vzpostavilo vse do moderne dobe.

Eden od pomembnih virov za razumevanje pogledov določene družbe na gospodarski zlom je zakonodaja, diahrona primerjava sprememb zakonskih določb pa omogoča boljše razumeti evolucijo teh stališč. Osnovna lastnost stečajne zakonodaje je stopnja njene strogosti ali popustljivosti do dolžnika. V zgodovini evropskih stečajnih zakonov je vse do 19. stoletja prevladovalo prepričanje, da je stroga kazen za dolžnika edini pravilen in vzgojni ukrep. Na Zahodu so se prve oblike stečajnega postopka pojavile v starem Rimu, kjer so bile kazni izjemno stroge, saj so lahko (po zakoniku dvanajstih plošč iz 5. stoletja pr. n. št.) dolžnika upniki prodali kot sužnja ali ga usmrtili; če je bilo upnikov več, so ga lahko razkosali⁷ (kljub temu v pravni zgodovini obstajajo dvomi v izvajanje te kazni). Kasnejša rimska zakonodaja je telesne kazni opuščala in se osredotočila na materialne, predvsem odvzem premoženja, kar se je ohranilo do danes. V 13. in 14. stoletju se je v severnoitalijanskih trgovskih mestih razvil sodobni stečajni postopek, vendar so kazni ostale stroge, saj so dolžnike zapirali, izključevali iz cehov in jim prepovedali ukvarjanje s trgovino, lahko pa so jih tudi mučili, če niso predali vsega premoženja. Stroge kazni, pri katerih so zakonodajalci gledali predvsem na interes upnikov, so vztrajale vse do 19. stoletja,⁸ ko so jih omilili najprej v Veliki Britaniji, v drugi polovici stoletja pa še v celinski Evropi, ko so postopoma opustili zaporne kazni in ponekod pomagali pri ponovni vzpostavitvi bankrotiranega podjetja, saj je to prispevalo h krepitvi državnega gospodarstva. Stigma je kljub temu ostala prisotna; o njenem upadu je mogoče govoriti šele globoko v 20. stoletju, predvsem zaradi normalizacije pojava stečajev, ki niso več tako redki kot некоč.

Na Slovenskem pred drugo svetovno vojno še ni mogoče zaznati kakršne koli popustljivosti do dolžnikov. Precej stroge kazni so poznali tudi stečajni zakoni, ki so veljali na slovenskem ozemlju. Prvi sodobni stečajni zakon za cislajtansko polovico monarhije (nem. *Konkursordnung*) je sprejel cesar Franc Jožef I. na božič leta 1868; do takrat so bile v veljavi rudimentarne stečajne odredbe iz jožefinskega splošnega sodnega zakonika (1781). Zaradi nenehnih pritožb o izrabah s stra-

1 Besedilo prispevka temelji na avtorjevi neobjavljeni doktorski disertaciji: Smiljanić, *Stečaji na Slovenskem*.

2 McIntyre, A sociological perspective, str. 136; Efrat, Bankruptcy stigma, str. 483–484, 490; Efrat, The evolution of bankruptcy stigma, str. 367–369.

3 Smith, *Bogastvo narodov*, str. 246.

4 Tabb, The historical evolution, str. 335.

5 Mols, Bankruptcy stigma and vulnerability, str. 289.

6 Gre za sintagmo iz angloameriškega stečajnega prava (ang. *honest but unfortunate debtor*).

7 Cvetković-Đorđević, Stečaj u rimskom pravu, str. 10–12.

8 Thomas Mann je v romanu *Buddenbrookovi* zapisal: »Bankrot' ... to je bilo nekaj strahotnejšega od smrti, to je bil trušč, polom, poguba, ponižanje, sramota, obup in beda ...« (Mann, *Buddenbrookovi*, str. 224).

ni dolžnikov in nizkih kvotah terjatev, ki so jih prejeli upniki, je bil zakon leta 1914 popravljen in dopolnjen. Po zgledu tega zakona je bil leta 1929 sprejet jugoslovanski stečajni zakon (srb. *Stečajni zakon za Kraljevinu Jugoslaviju*), ki je poenotil dotakratni konfuzni pravni partikularizem v državi: sočasno je veljalo pet stečajnih ureditev, podedovanih izpred leta 1918, Črna gora pa stečaja sploh ni poznala. V obravnavanem obdobju se torej stečajne odredbe za osrednjeslovenski prostor niso bistveno spreminjale, še posebej ne pri strogem obravnavanju dolžnikov. Ti so razen pravice upravljanja s svojim premoženjem izgubili tudi del državljskih pravic, vključno z volilno, in niso smeli opravljati številnih funkcij, od odvetniške do sodniške in politične. Prav tako jim je bilo v času sodnega postopka prepovedano voditi svoj trgovski obrat. Kljub temu se v tem času ni razvila reflektirana razprava o stigmi, ki jo prinašata stečaj in obubožanje.⁹

DOLG IN MORALA

Slovensko javno mnenje je o stečajih najpogosteje govorilo skozi optiko moralnosti. Krivde se dolžnik ni mogel oprati, saj je že uvedba stečaja zanj pomenila neizbrisen madež. V časopisju in priročnikih so promovirali dobro gospodarjenje in varčevanje, ki sta veljala za vrline pametnega in previdnega človeka, medtem ko naj bi posojila in dolgovi človeka hitro pahnili v nesrečo. Vsakršna špekulacija je bila razglašena za nevarno in nezazeleno.¹⁰

Ostrino zakoreninjenih mnenj o stečajih, ki so se v slovenskih deželah pojavljala v času Avstro-Ogrske, je mogoče ponazoriti s prispevkom katoliškega *Slovenca* iz leta 1889. Časopis je ocenjeval, da so stečaji dobičkonosna goljufija in družbeno sprejeta »premišljena, preračunjena tatvina«. Goljufi, ki zaprosijo za stečaj, so potemtakem sebični ljudje, ki samo iščejo, kje »se le dá kaj opehariti«, in jih ne zanima, da zaradi njih svoja sredstva izgubi množica drugih ljudi; »za druge mu nič ni,

naj se obesijo ali sploh ugonobijo, ako vsled njegove krivde osiromašijo«. Edino, kar goljufe zanima, je, »da bi mogli živeti kot gospodje na troške drugih ljudi, brez dela, brez truda«. Po drugi strani »poštenjak bankrotov ne dela. Vidi li, da bi vsled tega trpel škodo kak drug, trpi raje sam, prodaje, zastavlja, da mu konci ostane: palica beraška, pa prazna mošnja. Revščina ne jemlje še poštenja.«¹¹ Prepričanja o stečajih in dolžnikih so bila torej mešanica stereotipov o goljufivih trgovcih in rasnih stereotipov, saj so navedene lastnosti časnikarji pripisovali zlasti judovskim trgovcem, ki so postali priročen grešni kozel pri iskanju krivca za slovenske polome in izgube, ki so ob njih nastale. »Pošteni zadolženec« je bil za pisce člankov tako v liberalnem kot katoliškem časopisju zgolj nesmisel, ki sploh ne more obstajati.

Žal nimamo vpogleda v prevladujoče slovensko javno mnenje o stečajih v tem času, kljub temu pa je smiselno sklepati, da so jih množice dojemale bolj pragmatično. Stečaj je bil za povprečnega človeka, če v njem ni bil udeležen, predvsem zanimiv, nevsakdanji dogodek, pa tudi priložnost, da si na javnih dražbah premoženja iz stečajne mase po solidnih cenah nabavi razne predmete ali nepremičnine. Omembe vredno je pričevanje igralca Antona Cerarja - Danila, ki je spomin na »prvi« stečaj v Ljubljani (verjetno je mislil na prvega po uvedbi stečajnega zakona leta 1868) uvrstil med dogodke črne kronike, ki so pritegovali pozornost številnih meščanov. »Velika radovednost pa je gnala Ljubljance na Grad okoli [18]68. leta, kjer so obesili na 'gavge' nekega krvoločnega, doma iz Vipavske doline. Baje je svoji materi odgriznil nos. [...] Ko pa je bil prvi konkurz v Ljubljani pri 'Plavi kugli' na Mestnem trgu, smo hodili gledat 'stempelje', s katerimi so bila vrata zapečateni kakor skale pri Božjem grobu v cerkvi sv. Jakoba. To so bile senzacije za Ljubljano in ob takih prilikah se je vse trlo po mestu kakor pri Šenklaških procesijah.«¹²

Za časa Avstro-Ogrske je torej obstajal dodobra razvit negativen odnos do stečajev. Kljub temu je bila ta interpretacija v monarhični Jugoslaviji pozabljena. Iz virov je razvidno, da so sodobniki razpad Avstro-Ogrske dojemali kot ločnico med »starimi dobrimi« avstrijskimi časi, ko so bili stečaji še redki, ter kaotično jugoslovansko dobo, ko so stečaji postali nekaj vsakdanjega zaradi nemoralnosti izkoriščevalskih trgovcev, preveč popustljive zakonodaje in gospodarskih kriz. Že v prvih letih Kraljevine SHS se je na Slovenskem razvil sindrom zlate dobe, zaradi katerega so se državljani sanjavo zazirali v preteklost in

9 Kratko omembo je navrgel zgolj odvetnik dr. Konrad Vodušek v prvem slovenskem poljudnem spisu o teoriji in praksi stečajev: »In tako vidimo, da se nesrečneža prime precejšnji madež, ki mu ugrabi malodane skoro vse osebne pravice in dostojanstva« (Vodušek, O konkurzi, str. 31).

10 Prim. odlomek iz didaktičnega dela duhovnika Jurija Trunka: »Varujte se dolgov! Dolg pravi: 'Naredi me, delal se bom sam!' Na Dunaju se je ustretil l. 1888 nek odvetnik, ki je svojim otrokom zapisal sledečo oporoko: 'Ne dotaknite se nobenih kart; varujte se dolgov; stradajte in zmrzujte raji, nego si izposodite le en krajcar; ne jemljite niti krajcarja na posodo na račun še le jutrajšnega dohodka! Ako ne morete česa plačati, počakajte s kupom, zatajujte se, le tako se je mogoče varovati dolgi in le tako se more kaj prihraniti, dejati na stran!'« (Trunk, Bodi svoje sreče kovač!, str. 58).

11 *Slovenec*, 4. 9. 1889, str. 1, »Upadki ali bankroti. I«.

12 Cerar, *Spomini*, str. 37–38.

se »spominjali« nekdanje vsesplošne poštenosti trgovcev ter posledične redkosti stečajev, na primer v prispevku iz *Trgovskega lista*: »Pred vojno so bili konkurzi pri nas zelo redki. Pa tudi še prva leta po vojni je človeka skoro obšel strah, če je slišal, da je ta ali oni prijavil konkurz. Prišli so pa drugi časi, časi težkih gospodarskih kriz, ki so zahtevale svoje žrtve. Sledili so gospodarski polomi in so vlekli za seboj v propast mnoge, tudi zdrave in življenja zmožne gospodarske edinice. In danes so konkurzi pri nas že skoro na dnevnem redu. Malodušnost, nezaupanje in čut negotovosti je zajel ves trgovski svet. Obratuješ, ali bolje rečeno vegetiraš in ne veš, kako bo jutri. Ne zaupaš odjemalcu, ne zaupaš več svojemu bližnjemu, niti svojemu upniku, ne veš če ti ne bo čez noč zadrnil zanjko. Tako se nahaja ves gospodarski organizem v nekaki mrzlični negotovosti, ki spodjeda in ubija vsako gospodarsko delo.«¹³

Javno percepcijo stečajnih dolžnikov v prvi Jugoslaviji, ki je temeljila na binarnem modelu »staro je dobro, novo je slabo«, je v svojem delu upodobil srbski komediograf Branislav Nušić. V igri *Beograd nekdanj in sedaj* je satirično tematiziral generacijski prepad, ki je zazeval med staro in mlado generacijo. Ko se Stanojlo, doma s srbskega podeželja, oglasi na obisku pri sinu Nikoli v Beogradu, je zelo zaskrbljen zaradi njegovega padca v stečaj. Ko sina povpraša o tem, ni ta prav nič zaskrbljen; namesto tega stečaj obravnava kot dobro poslovno priložnost in dobičkonosno finančno operacijo, tako da se razkrije kot goljuf, ki skriva svoje premoženje. Oče, ki je vaje, da so se ljudje zaradi stečajev osramočeni skrivali pred javnostjo ali storili samomor, tega ne more razumeti.¹⁴ Ko so Nušićevo komedijo leta 1934 igrali v ljubljanski Drami, je *Slovenec* komentator zapisal, da so prikazane razmere značilne tudi za Slovenijo: »Koliko je samo v Sloveniji ljudi, ki prav tako mislijo, da je konkurz navadna finančna operacija; kaj zato, če upniki zgube nekaj svojega denarja! Koliko je takih, ki se v soboto in nedeljo in ves teden vozijo okrog z avtomobili, šampanizirajo, mečejo razuzdankam ti-sočake pred noge – ko pa pride ponedeljkov maček, se mirno in zaspajo obrnejo, češ: Hm, ali smo ga kronali! In ko se izvlečejo iz postelje, je prvo, kar napravijo, da

sestavijo poročilo sodnji – za konkurz. Mar jim je, da izgubi ta ali ona hranilnica tisoče in tisoče ljudskega denarja, ki so si ga izposodili od nje! Mar jim je, če potem banka ne more izplačevati poštenim ljudem zaupanege ji denarja!«¹⁵

Še en, čeprav redek način obravnave problema stečajev v slovenskem tisku je bila satira. Na ta način je o stečajih nekajkrat pisal *Slovenski narod*, ki je leta 1934 skušal »dokazati«, da so stečaji za gospodarstvo v resnici blagodejni in nujno potrebni za napredek. »Češče se govori o neverjetnem napredku naše dobe, a vedno se premalo naglaša, da so največji napredek našega časa konkurzi. Samo njim je treba pripisovati, da smo se začeli vsestransko modernizirati, da smo začeli otvarjati čedalje bolj moderne trgovske lokale, vedno večje in lepše po vsakem konkurzu, da se je začel razvijati avtomobilizem tako mogočno, da je tako zmagovito prodril zračni promet, da se je tako sijajno razvilo bančništvo ter se prekrasno utrčila tradicija dezerterstva blagajnikov in da smo moški dosegli tako lepo pokojnino brez vsakega pokojninskega zavarovanja. Brez konkurzov bi vsega tega ne bilo. Jasno je torej, da je treba konkurze pozdravljati, da se jih moramo veseliti, ker je tem boljše, čim več konkurzov je. Napredek bi bil resno ogrožen, če bi nenadno prenehali konkurzi [...]. Upamo, da ne bo treba nikogar vzpodbujati, naj se potruji, da bo napovedal čimprej konkurz.«¹⁶

Po vseh teh kritikah dolžnikov se zastavlja vprašanje, ali so v javnosti obstajali tudi pogledi, ki so jim bili bolj naklonjeni. Natančno prečesavanje gradiva razkrije nekaj tovrstnih primerov, vendar jih je v primerjavi z množico kritičnih mnenj zgolj za vzorec. Največ jih je mogoče najti v književnosti. Obdobje realizma je prineslo razmah upodabljanja finančnih polomov nedolžnih posameznikov ali družin, pri čemer so književniki, kot sta Balzac in Dickens, želeli prikazati uničujoč vpliv stečaja na zasebno in družinsko življenje, ki sega daleč onkraj formalne kazni, predvidene z zakonodajo. Slovenska književnost je takrat, ko se je ukvarjala s stečaji in njihovimi posledicami, dolžnika običajno obravnavala razumevajoče in dogodek slikala kot tragično nesrečo, ki je posledica višje sile ali nepoštenosti drugih oseb. Večina del razglasitev stečaja prikazuje kot veliko tragedijo v življenju dolžnika in njegove družine, vendar se nesrečnemu koncu izogne z nenadnim prevratom, kot je nepričakovan zaslužek.¹⁷ Redek realističen in s tem pesimističen

13 *Trgovski list*, 4. 8. 1927, str. 1, »Konkurzi v porastu«. Zapis je pravilen v smislu, da je bilo v medvojni dobi povprečno letno število stečajev na Slovenskem (43) precej višje od letnega povprečja za časa Avstro-Ogrske (13), vendar je razumljivo, da je bil porast v jugoslovanskem obdobju v pomembnem delu posledica precej povečanega števila registriranih podjetij, kar nujno prinese tudi več propadov, in gospodarskih kriz (inflacijska kriza sredi 20. let, velika gospodarska kriza v 30. letih), ne pa razmaha nekakšne inherentne goljufivosti trgovcev, kot so med svetovna vojna namigovali številni komentatorji.

14 Nušić, *Običan čovek*, str. 179.

15 *Slovenec*, 25. 3. 1934, str. 5, »Kaj pravite?«.

16 *Slovenski narod*, 22. 6. 1934, str. 2, »Nekatera podjetja silno napredujejo«.

17 Primer sta kratki zgodbi *Gojko Knafelj* Josipa Kostanjevca (1899) in *Dvojna aleluja* Janka Kesslerja (1902). Gl. Kostanjevec, Gojko Knafelj; K...r, *Dvojna aleluja*.

prikaz je zapisala Zofka Kveder v zgodbi *Konkurz* (1907). Avtorica pripoveduje o mladoporočencih, ki s pomočjo posojila odpreta špecerijsko trgovino. Poslovanje jima gre najprej dobro od rok, toda po nekaj mesecih in prodajanju na kredo se pojavijo prve težave in zastaviti morata del premoženja. Ko se izkaže, da denarja ne bo dovolj za vse dolgove, živita vse bolj skromno in se predajata skrbem. Pojavijo se prve grožnje z izterjavami. O bližajočem se propadu zakonca ne govorita, vendar nenehno visi nad njima: »Vse te lepe reči, slike po stenah, preproge po tleh, lepi stoli, moderne omare, vse to ne bo dolgo več njuno.« Na koncu pride neizbežen dan, ko trgovino zapečatijo. Ženo pride iskat njen oče in jo odpelje domov, jezen, da ji je dovolil poročiti se z neizkušnim mladeničem, ki je ni bil sposoben preskrbeti. Osamljeni soprogo obstoji pred prazno trgovino. »Jutri bo razprodaja. Sneli bodo tablo raz vrat, prodali vse, tudi blagajno, kjer je sedela ona in od koder so ga sledile njene sladke oči. Vse se je porušilo, vsa sreča, vse je propadlo, vsi načrti, vsi sni, vsi upi.«¹⁸

DOLG IN POLITIKA

Na Slovenskem so imeli stečaji poleg moralne še eno opazno dimenzijo: politično oziroma nacionalistično. Slovenski tisk je poln komentarjev stečajnih postopkov, ki jih ne vrednoti skozi moralno ali socialno prizmo, temveč glede na nacionalno opredeljenost in politično prepričanje dolžnika. Slovenci so se veselili nemških polomov in obratno, enako velja za konservativce in liberalce. Stečaji so bili potemtakem še eno bojno polje, na katerem so potekali spopadi nacionalnega in kulturnega boja.

Slovensko časopisje je pred prvo svetovno vojno ob stečajih nemških trgovcev v spodnještajerskih mestih objavljalo kritična in cinična poročila, katerih pogost dodatek je bila sintagma, da se rušijo »stebri nemštva«. Časopisje je za sovražnike Slovencev razlašalo predvsem nemške trgovce, ki so bili aktivni člani Südmarcha, nemškonacionalističnega društva za zaščito in podporo nemških skupnosti v avstro-ogrskih deželah.

Slovenski tisk je rad poročal o večjih nemških polomih, ki so imeli posledice za celotno lokalno nemško gospodarstvo. Leta 1893 je pozornost pritegnil polom podjetja Schmidt & Co. v Celju, o katerem je bilo menda že dolgo znano, da je pasivno, vendar se je lastnik Gustav Schmidt – po navedbi *Slovenca* – stečaju dolgo izogibal kot »jeden glavnih nemških kolovodij«, ki so ga celjski Nemci, »ki nimajo preveč nadarjenih mož«, zvesto podpirali in podpisovali menice podjetja, saj jim je bilo v

interesu, »da se ta nemška firma ohrani, tudi zaradi tega, da se Slovenci v Celju narodnogospodarski ne opomorejo«. Ko je do poloma vendarle prišlo, »je v kaj čudni luči pokazal narodnogospodarske razmere v Celju. Skoro bi ne bili verjeli, koliko je ondu gnjilega.«¹⁹ Še ena večja afeta je leta 1906 izbruhnila na Ptuj zaradi stečaja trgovca Franca Kaiserja, ki je na svojem gradu Dobrava prirejal razkošne lovske zabave za ugledne spodnještajerske Nemce. Zaradi goljufij ga je doletel polom in je pobegnil, za seboj pa je v propad potegnil nenavadno veliko družinskih članov in podjetij, med drugim ženo in 85-letne starše. Takrat je slovenski tisk Ptuj – ne po naključju z nemško besedo – razglasil za »Konkursmetropole«.²⁰

Če je bil nemški trgovec obsojen na zaporno kazen zaradi goljufivega stečaja, slovenski tisk tega ni pozabil omeniti, oglašal pa se je tudi, če je menil, da je Nemce v stečaju doletela premila kazen. Takšen je bil primer poloma celjskega stavbarskega podjetja inženirja Wilhelma Lindauerja, ki naj bi si nakopal za pol milijona kron dolgov, v kazenskem postopku pa je bil obsojen le na 48 ur zapore, kar je razkačilo slovenski tisk: »Še nemški listi, ki redkokdaj kaj kritizirajo pri naših nemških sodiščih, pravijo, da ta izvanredno mila sodba ni razveselila mnogoštevilnih upnikov, ki niso dobili iz konkurza skoro ničesar. Staro židovsko pravilo, da se po konkurzi sedi vsak dan za deset tisočakov, torej ne drži več.«²¹

Posledica napetih mednacionalnih odnosov je bila, da je razpadla stanovska kolegialnost med spodnještajerskimi trgovci, ki so se razdelili na dve skupini ter omejevali medsebojno poslovanje. Slovenski tisk je trdil, da ob stečajih slovenskih podjetij nemška stran aktivno rovari zoper sklenitev poravnave in skuša na druge načine še dodatno povečati posledice poloma. Geslo »Svoji k svojim« je ljudi dodatno spodbujalo k nakupom v zgolj slovenskih trgovinah, kar se je posebej odrazilo v obdobjih največjih napetosti in spopadov.²² Po septembrskih dogodkih na Ptuj leta 1908, ki so vodili v ljubljanske protinemške demonstracije in dve smrtni žrtvi,²³ so nekateri nemški trgovci kot razlog za polom navajali upad prometa zaradi nacionalističnih vzrokov, torej bojkot slovenskih kupcev. Januarja 1909 je celjski urar in draguljar Konstantin Almoslechner v prošnji za uvedbo

19 *Slovenec*, 2. 9. 1893, str. 2, »Štajerske novice«.

20 *Slovenec*, 13. 12. 1906, str. 5, »Kaiserjev konkurz vleče«; Pohajkovec, Nasledki Kaiserjevega konkurza.

21 *Slovenski narod*, 30. 5. 1913, str. 3, »Drobne novice«.

22 Čuček, *Svoji k svojim*, str. 7–8, 79.

23 Za gospodarske posledice teh dogodkov na Kranjskem gl. Henig Mišičič, Carniolan Savings Bank.

18 Kveder - Jelovšek, *Konkurz*, str. 1.

stečaja kot vzrok navedel »bojkot Slovencev«;²⁴ dve leti pozneje je bankrotirani ptujski trgovec z delikatesami Hans Heller trdil, »da so mu znani septembrski dogodki v Ptujju povzročili veliko škodo v trgovini«.²⁵ Po drugi strani se je slovenski tisk v primerih, ko je propadlo slovensko podjetje na Spodnjem Štajerskem, obnašal podobno kot nemški tisk, saj je tovrstne novice zamolčal, omilil ali pa je dogodek obžaloval. Nemško rovarjenje zoper slovenske trgovce na Štajerskem je tisk omenjal še krepko po koncu prve svetovne vojne, češ da je moč nemškega kapitala kljub novim političnim razmeram še vedno (pre)velika in za slovensko gospodarstvo potencialno nevarna.

Nemara še burnejše polemike kot med Slovenci in Nemci so potekale med samimi Slovenci. Kulturni boj med katoliškim in liberalnim taborom se je odražal tudi pri stečajih. Vsak večji polom, ki ga je bilo mogoče povezati z eno ali drugo politično opcijo, je nasprotni tabor neprestano izpostavljaj, napadal in smešil, somišljeniki pa so ga branili, se od njega distancirali ali pa so skušali skrivati oziroma blažiti njegove razsežnosti.

Pred prvo svetovno vojno je konservativni *Slovenec* objavljaj predvsem članke, naperjene zoper propade liberalnih in socialdemokratskih zadrug; bralcem je toplo priporočal, naj se izogibajo članstvu v njih. Ne glede na številne ostre napade na ustanove svojih nasprotnikov je *Slovenec* sam o sebi gojil percepcijo, da polomov svojih političnih nasprotnikov nikoli ne izkorišča za lastno promocijo ter da je v svojih stališčih obziren in zadržan, češ da je vsak stečaj zaradi uničujočih posledic za slovensko gospodarstvo in slovenske družine vreden obžalovanja in krščanskega usmiljenja. To stališče je leta 1910 izrazil dr. Janez Evangelist Krek: »Taki polomi pahnejo v nesrečo družine, ki so konečno vendarle naše, uničijo kos slovenske lasti, ubijejo dol slovenske življenjske energije in gospodarsko podjetnost, zamore mnogo kali zdravega napredka, znatno oslabo zaupanje v zadrugištvo sploh in s tem škodujejo naravnost tudi ožjemu našemu delu.«²⁶

Z nasprotnega ideološkega brega so se s številnimi protikatoliškimi članki oglašali *Slovenski narod* in drugi liberalni časopisi. V katoliškem taboru so videli škodljive zarotnike, ki s svojim rovarjenjem uničujejo trgovce, obrtnike in zadrugišnike. Prav tako so bili kritični do ustanavljanja zadrug s strani duhovnikov, češ da so ti projekti sleparije, namenjene zgolj bogatjenju duhovniškega stanu in ropanju naivnega ljudstva. Vsak primer steča-

ja katoliške zadruge je bil za liberalni tisk dokaz, »kako špekulacije naših duhovnikov spravljajo ljudi v nesrečo in delajo škodo narodu«.²⁷ Obenem je mogoče tudi v liberalnem časopisju najti defenzivno držo in čustveni ton v primerih, ko so v stečaj šli liberalni trgovci.

Glede na to, da so bili liberalni podjetniki v primerjavi s katoliškim taborom pri poslovanju pogosto drznejši, velikopoteznejši in pripravljeni na večja tveganja – pa tudi na večje goljufije –, so doživeli več stečajev, tako da se je moral liberalni tisk na začetku 20. stoletja pogosto otepati očitkov. Med največjimi gospodarskimi aferami na Slovenskem z začetka 20. stoletja sta bila propada Agro-Merkurja in Glavne posojilnice, ki so ju ustanovili liberalci. Glavna posojilnica je bila ustanovljena leta 1899 na pobudo staroliberalcev – konservativnejše struje v stranki –, vendar je zaradi finančnih težav, ki jih je skušal ravnatelj razrešiti tudi s poslovno goljufijo, leta 1911 šla v stečaj (ki se je vlekel celih 15 let, do leta 1926). Ob tem je bilo več kot 4000 vlagateljev oškodovanih za milijone avstrijskih kron. Še huje je bilo, da so številni med njimi – predvsem zaradi nerazumevanja pogojev, ki so jih podpisali ob vstopu v posojilnico – ob polomu odgovarjali neomejeno, kar je pomenilo, da so jim lahko zaplenili celotno premoženje. Polom je pritegnil obilo zanimanja tiska, pri čemer je o njem najobširneje pisal katoliški tisk, ki je liberalce napadal zaradi obsega posledic. Nezadovoljna je bila tudi mladoliberalna skupina znotraj liberalne stranke, ki je v svojem glasilu *Jutro* prav tako kritično pisala o polomu: »Na slovenskem denarnem trgu je ta konkurz eden najhujših udarcev, ki je v živo zadel našo trgovino, našo obrt, naša zasebna podjetja in ki je segel celo globoko notri v razmere zasebnega življenja. [...] Res je, da je polom pri Glavni posojilnici rodil tudi marsikatero stisko in bedo v zasebnem življenju in marsikateri gospodarski polom na slovenski zemlji.«²⁸ Po drugi strani se tudi mladoliberalni paradni projekt ni dobro končal. Leta 1908 je mladoliberalna skupina okoli dr. Gregorja Žerjava v Ljubljani ustanovila nakupno-prodajno zadrugo Agro-Merkur, vendar se je že naslednje leto znašla v težavah zaradi preveč ambicioznega poslovanja in mahinacij v njenem vodstvu. Tudi tokrat je izbruhnila živahna časopisna polemika, ki je ponovno vključevala jedke izmenjave kritik med staro- in mladoliberalci. *Slovenec* je o aferi zapisal: »Ves Agro-Merkur ni bil drugega kakor fikcija, kup števil, dolga, žlindre in pokvarjene moke. [...] Agro-Merkur je bil narodnogospodarsko podjetje. Koristil ni seveda nikomur, ne

24 *Narodni list*, 21. I. 1909, str. 3, »V konkurz«.

25 *Slovenski narod*, 30. I. 1911, str. 2, »Iz Ptujja«.

26 Dr. Krek, Naš molk.

27 *Slovenski narod*, 27. 7. 1903, str. 2, »Značilen konkurz«.

28 *Jutro*, 4. 6. 1911, str. 3, »Glavna posojilnica pred poroto«.

Sodna obravnava v stečaju Glavne posojilnice, kot jo je upodobil Ilustrirani glasnik dne 16. junija 1911 (dLib).

narodu, ne gospodarstvu. Danes leži pod njim nešteto žrtev in pa par zmožnih in nadarjenih ljudi, ki bi lahko v slovenski javnosti nekaj veljali. Tragična usoda! [...] Za združništvo je pa Agro-Merkur velikanska šola, grenka, ampak silno poučna.«²⁹ V naslednjih mesecih se je izraz »Agro-Merkur« v slovenskem časopisju uporabljal kot sinonim za gospodarsko neuspešnost in grabežljivost (mlado)liberalcev, ki je bil, pogosto v tandemu z Glavno posojilnico, omenjen vsakič, ko je bilo treba stranko (ali Žerjava osebno) diskreditirati. Stečaj se je, tako kot tisti Glavne posojilnice, zaključil šele v drugi polovici 20. let.

Časopisje si včasih ni bilo enotno, kateremu političnemu taboru pripada dolžnik, tako da so si ga med seboj podajali kot vroč kostanj. Slovenec je ob polomu žalskega trgovca Emerika Kukca zatrdil, da je dolžnik »hud liberalec«,³⁰ Slovenski narod pa si je umil roke in poudaril: »V politično življenje se [Kukec] ni mešal.«³¹

SAMOPERCEPCIJA DOLŽNIKOV

Glede na ostra mnenja v javnosti se zastavlja vprašanje, kako so svoj položaj doživljali dolžniki sami. Odgovor je mogoče rekonstruirati s pomočjo dokumentov, ki so jih napisali sami in ki so ohranjeni v sodnih spisih. Ne preseneča, da so čustva, ki jih je izražal sleherni »državljan mrlič«,³² intenzivna.

Pogosto prisoten element odnosov dolžnikov do stečaja je nerazumevanje kompleksnega

pravnega in gospodarskega sistema, v katerega so padli z uvedbo stečajnega postopka. Številni posamezniki niso vedeli ali razumeli, kdaj, kako in zakaj morajo prositi za uvedbo stečaja, ali pa so to zbegani storili, ne da bi se zavedali posledic, ki jih stečaj prinese. Mednje so sodili člani raznih zadrug, ki so ob polomu jamčili izplačilo upnikom z vsem svojim premoženjem, za kar so se obvezali ob vstopu. O tem, kaj je to pomenilo v praksi, je nekaj vrstic napisala kemičarka dr. Aleksandra Kornhauser Frazer, katere oče je ta scenarij doživel med krizo v 30. letih: »Sedaj posamezniki tvegajo le del, ki ga v podjetje vložijo, medtem ko svoje preostalo premoženje ohranijo. Takrat je prevladovalo so-lastništvo z neomejeno odgovornostjo – torej si kot investitor garantiral z vsem svojim premoženjem. Tako je moj oče izgubil vse. Čez noč smo se morali preseliti v dom moje matere Nete (Antonije), rojene Ambrožič. [...] Oče se od tega padca ni nikoli opomogel, zanj je bila resničnost še posebej grozljiva. Zjutraj je odhajal od doma in se vračal pozno v noč, le tu pa tam je s kakšnim lesnim poslom malo zaslužil – prekarno, bi rekli danes. [...] Otroci smo takrat dobro vedeli, kaj se pravi biti lačen, še bolj pa smo se počutili odrinjeni.«³³ Javnost ni pokazala posebnega razumevanja za nesrečo teh dolžnikov, pa tudi tisk je menil, da so za svojo nevednost pač odgovorni sami, recimo ob polomu prej omenjene Glavne posojilnice: »Vobče je naravnost neodpušljivo, kako brezbržni so člani posojilnic in zadrug sploh glede zavodov, pri katerih jamčijo, bodisi omejeno ali neomejeno. Na občne zборе hodi prav malo članov, vpogleda v združno poslovanje pa si nihče ne skuša pridobiti. Koliko je sploh še danes združnikov, ki se jim niti ne sanja, kaj je neomejeno jamstvo in kako krut in strašen je veljavni

29 Slovenec, 6. 4. 1914, str. 2, »Agro-Mercurjeve manipulacije pred sodiščem«.

30 Slovenec, 25. 2. 1911, str. 6, »Konkurz v Žalcu«.

31 Slovenski narod, 23. 2. 1911, str. 3, »Iz Žalca«.

32 Balzac, César Birotteau, str. 234.

33 Kornhauser Frazer, Poti in srečanja, str. 13–14.

zadružni zakon. Uprav tragikomično je slišati tožbe, da so se dobili posamezniki, ki so vzeli deleže [...] in s tem prevzeli neomejeno jamstvo, dasi jim tega sploh ni bilo treba, dasi kredita niso iskali.«³⁴

Številni stečajni dolžniki so prosili za izplačilo vzdrževalnine iz stečajne mase, ki po zakonu ni bila obvezna, temveč odvisna od dobre volje upnikov. V spisih je mogoče najti tudi omembe prizadete časti ob vstopu v stečaj, četudi se je s tem ukvarjalo precej manj dolžnikov kot s problemom svoje materialne preskrbe. Pomembnost ohranjanja vtisa visokega družbenega statusa kljub stečaju odraža anekdota iz leta 1910: »Čuje-mo, da je [proizvajalec salam Raimund] Andretto z Viča pripeljal se k deželnemu sodišču v dvovprežni kočiji sam napovedat konkurz. Ker je pozabil doma neki spis, peljal se je nazaj in se vrnil z avtomobilom. Tako 'nobel' v Ljubljani še nihče ni napovedal konkurza.«³⁵

Nekatere stečajne dolžnike so predstavniki sodišča neposredno šikanirali. Primer stečaja ljubljanske modistke Minke Horvat je zanimiv tudi z vidika literarne zgodovine, ker je bil stečajni sodnik v njenem postopku dr. Alojz Gradnik. V nekem dopisu je Minka Horvat upravitelja spraševala, ali je res prišlo do Gradnikove zamenjave, ki jo je zahtevala sama, »ker se bojim še večjih surovosti, kot mi jih je ta gospod kot uradna oseba v obraz vrgel, bojim se, da me bode drugič dejansko napadel.«³⁶ Ko je od Gradnika dobila poziv, naj se zgasi v njegovi pisarni, ga je zavrnila, češ da se ga boji. Kasneje je razkrila, kateri Gradnikov komentar zoper njo je bil najhujši: ko ga je nekoč spraševala po neki zadevi v postopku, ji je zabrusil: »Ali hočete, da Vas do nazega slečemo?«³⁷

Skrajna posledica stečaja je samomor.³⁸ Vpliv finančne stiske na povečano možnost samomora je bil znan in dokumentiran že v 19. stoletju. Medtem ko številna časopisna poročila poročajo o samomorih zaradi finančnih težav, se zdi, da samomori dolžnikov v stečaju niso bili zelo pogosti. Pogostejši so bili primeri, ko je bil dolžnik v finančnih težavah, in da bi se izognil stečaju, odkritju goljufije, sramoti in/ali zaporu, je raje storil samomor, še preden je do tega prišlo. Na podlagi skopih ali senzacionalističnih časopisnih poročil je pogosto težko sklepati, ali je bil samomor tudi oziroma predvsem posledica stečaja. Eden redkih solidno dokumentiranih primerov dolžnikovega

samomora je povezan z odvetnikom dr. Fritzem Juritschem iz Maribora, ki je kot upravitelj tudi sam vodil nekaj stečajev. 16. aprila 1930 so ga našli nezvestnega v njegovi pisarni in ga odpeljali v bolnišnico, kjer so ugotovili zastrupitev s plinom ali zdravili. Še preden je Juritsch čez nekaj dni umrl, so se v Mariboru pojavile špekulacije o samomoru zaradi finančnih težav. Odvetnik je imel v lasti podjetje Jugoles, ki je prekupčevalo z lesom in ga prodajalo tujim odjemalcem. Ker je Juritsch ravno ob začetku gospodarske krize nakupil veliko količino lesa, ki mu je vrednost kmalu zatem strmoglavila, je izgubil veliko denarja.³⁹

SAMOPERCEPCIJA UPNIKOV

Diapazon čustev in misli, ki so jih ob stečaju doživljali upniki, je bil precej manjši kot pri dolžnikih. Skrčiti jih je mogoče na eno samo željo – željo po hitrem in karseda visokem izplačilu terjatev. V ohranjenih dopisih upnikov se te prošnje neprestano ponavljajo, običajno ob opisih težkih gmotnih razmer, v katerih so se znašli nedolžni upniki, s katerimi so želeli pri naslovnikih zbuditi sočutje. Naslovnik teh pisem je bil skoraj vedno stečajni sodnik. Upniki so nanj gledali kot na pôroka pravičnosti, ki jim bo takoj, ko bo seznanjen s krivico, pomagal in poslal denar. V upravitelje so imeli upniki bistveno manj zaupanja, dojemali so jih kot lenobe in konkurente, ki bi radi večino sredstev iz stečajne mase zadržali zase. Iz pisem ter v njih predstavljenih želja in zahtev po takojšnjem izplačilu terjanih vsot je razvidno, da upniki marsikdaj niso razumeli zakonskih določb o poteku stečajnega postopka, pa tudi dejstva, da njihove terjatve skoraj zagotovo ne bodo plačane v celoti.

V arhivskih virih je ohranjenih malo dopisov upnikov, iz česar je mogoče sklepati, da je večina upnikov po vložitvi vloge za terjatev preprosto pasivno čakala na zaključek stečaja in izplačilo dela terjatev. Večina ohranjenih upniških pisem je nastala iz praktičnega vzroka, ker so bili upniki izseljenci ali tujci in niso mogli redno spremljati uradnih objav o poteku stečaja v časopisju. Iz ohranjenih pisem izseljencev je razvidno, da tudi oni niso imeli dobre predstave o poteku stečaja. Spisi Glavne posojilnice vsebujejo sveženj pisem Alojzija Rojška, enega od številnih izseljenskih varčevalcev propadle posojilnice,⁴⁰ ki je delal v rudnikih v kraju Virginia v Minnesoti. V pričako-

34 *Slovenski narod*, 28. 2. 1911, str. 1, »Glavna«.

35 *Slovenec*, 26. 11. 1910, str. 7, »Kako se 'nobel' napove konkurz«.

36 SI AS 307, S 13/26, št. 37.

37 SI AS 307, S 13/26, št. 46.

38 Več o samomorih na Slovenskem zaradi gospodarskih vzrokov v tem obdobju gl. Smiljanič, 'Konkurzi, samomor, žalosten je pogled na trgovsko polje'.

39 *Jutro*, 17. 4. 1930, str. 5, »Poskus samomora odvetnika dr. Juritscha«. V Pokrajinskem arhivu Maribor so ohranjeni sodni spisi o Juritschevem posthumnem stečajnem postopku, gl. SI PAM 645/7, š. 747, S 10/30.

40 *Slovenec*, 18. 2. 1911, str. 6, »Glavno' posojilnico kolnejo ubogi stavkujoči slovenski delavci v Ameriki«.

vanju izplačila svojih prihrankov je Rojšek med stečajnim postopkom sodišču poslal več kot ducat nekoherentnih, toda slikovitih pisem, ki vse bolj izražajo njegovo stisko. V prvem je zapisal: »S tem potom sem primoran naznaniti, dajast, kateri sem 12 let se mučil poteh rudokopih v Ameriki in sem šparal pa v glavna posoljilnica pošiljal za stare dni, sem vse svoje moči pustil tu in tudi svoje mlade leta. Šparal sem tako, da se nisem kozarec pive privoščil, ali zdej pa bi bil ob vse? [...] Meni je tako hudo, de se noč in dan jokam, pomagajte mi, Slavni C. kr. deželne sodnije gospodje, da ne bi zgubil. Bog in Mati Božja, varuj zgube, potem mi ni družega ne kaže, kakor sam sebi življenje vzeti.«⁴¹ S svojimi naslovniki na sodišču je začel Rojšek sčasoma ubirati vse ostrejši ton, češ da ne želijo pomagati upnikom, nato je postal političen in je začel napadati deželno ter državno vodstvo. »Vi bi radi zaterli vložnike ne pa člane in vi ne gledate na siromake da bi jem pomagali upnikom ampak le še gledati, da bi mi še ob to bli. Zakaj bi vi radi zatrel upnike [...], glejte rajši na bogatine naj se jim od ta velikih svot odvzame, ne pa na reveže pritiskati. [...] Dolžnost je cele Avstrije poravnati moja zguba, dolžnost, da se terdo zasluženi denar nazaj poverne. Deželna vlada je kriva, ali deržava, katera je dovolila in privolila imeti posoljilnice. Dežela je pobirala davke od posoljilnice ona bi mogla tudi gledati poverniti, ne pa tako rekoč napraviti limance da ljudi lovi noter v sleparstvo. [...] Jest ne želim Slavne Avstrije ker sem sam državljani, ampak jest studim sleparstvo.«⁴² Nazadnje je Rojšek dramatično napovedal upor: »Naš denar je bil in mi imamo pravica do njega in mi bi mogli Revolucija vžigniti.«⁴³

ZAKLJUČEK

Stečaj je eden izmed pravnih postopkov, ki povzročajo veliko razgretih čustev, kar je razumljivo glede na njegove obsežne in negativne posledice za dolžnike in upnike. Od sredine 20. stoletja je stigma, povezana s stečajem, postopoma upadla (vendar je še vedno prisotna), do takrat pa je bila izredno močna in je v virih pred tem časom nenehno prisotna. Dolžniki niso bili samo obtoženi, da so propadli zgolj po lastni krivdi, temveč so mnoge obtožili goljufije, ki so jo kazensko preganjali. Kljub temu pa je moralistično zgražanje imelo svoje meje. Če se je zgodilo, da je v stečaju končal somišljenik kakega političnega tabora, je lahko računal na podporo svojega tabora ter njegovega tiska. V tem primeru so se moralni standardi umaknili političnemu prag-

matizmu in relativizaciji. Med temi polemikami so izkušnje dolžnikov in upnikov, ki so še najbolj poznali resnično situacijo, ostale na obrobju. Gradivo, ki bi razkrivalo njihovo doživljanje stečajnih postopkov, je skromno, a kljub temu potrjuje, da je bilo to zanje stresno, begajoče in neprijetno obdobje, saj mnogokrat niso razumeli uradnih postopkov in svojih pravic ter dolžnosti, ob tem pa so imeli idealistična pričakovanja, ki še zdaleč niso bila uresničljiva. Stečaj se tako kaže kot kompleksen fenomen, pri katerem je prevladujoči površinski odnos družbe, razpet med (selektivnim) zaničevanjem in radovednim opazovanjem, prekrival globoko stisko tistih, ki so bili v njem udeleženi.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 307, Deželno sodišče v Ljubljani

SI PAM – Pokrajinski arhiv Maribor
PAM 645/7, Okrožno sodišče v Mariboru

ČASOPISI

Jutro, 1911, 1930.
Narodni list, 1909.
Slovenec, 1889, 1893, 1906, 1910, 1911, 1914, 1934.
Slovenski narod, 1903, 1911, 1913, 1934.
Trgovski list, 1927.

LITERATURA

Balzac, Honoré de: *César Birotteau*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1955.
Cerar, Anton – Danilo: *Spomini*. Ljubljana: samozaložba, 1930.
Cvetković-Đorđević, Valentina: Stečaj u rimskom pravu. *Vek i po regulisanja stečaja u Srbiji* (ur. Nebojša Šarkić, Vuk Radović, Gordana Ajnšpiler Popović in Vladimir Čolović). Beograd: Institut za uporedno pravo, 2019, str. 9–21.
Čuček, Filip: *Svoji k svojim: na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016.
Dr. Krek: Naš molk. *Slovenec*, 12. II. 1910, str. 1.
Efrat, Rafael: Bankruptcy stigma: plausible causes for shifting norms. *Emory Bankruptcy Development Journal* 22, 2006, št. 2, str. 481–519.
Efrat, Rafael: The evolution of bankruptcy stigma. *Theoretical Inquiries in Law* 7, 2006, št. 2, str. 365–393.
Henig Mišičič, Nataša: Carniolan Savings Bank and Slovenian-German relations in 1908 and 1909. *Pri-spevki za novejšo zgodovino* 60, 2020, št. 1, str. 47–70.
DOI: 10.51663/pnz.60.1.03.

⁴¹ SI AS 307, S 3/II, št. 461.

⁴² SI AS 307, S 3/II, št. 785.

⁴³ Prav tam.

- K...r [Kessler], Janko: Dvojna aleluja. *Slovenski narod*, 29. 3. 1902, str. 1–2.
- Kornhauser Frazer, Aleksandra: *Poti in srečanja*. Ljubljana: Modrijan, 2018.
- Kostanjevec, Josip: Gojko Knafelj. *Ljubljanski zvon* 19, 1899, št. 12, str. 740–749.
- Kveder - Jelovšek, Zofka: Konkurz. *Slovenski narod*, 19. 11. 1907, str. 1.
- Mann, Thomas: *Buddenbrookovi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1957.
- McIntyre, Lisa J.: A sociological perspective on bankruptcy. *Indiana Law Journal* 65, 1989, št. 1, str. 123–139.
- Mols, Yvana L. B. H.: Bankruptcy stigma and vulnerability: questioning autonomy and structuring resilience. *Emory Bankruptcy Developments Journal* 29, 2012, št. 1, str. 289–331.
- Nušić, Branislav: *Običan čovek; Svet; Beograd nekad i sad*. Beograd: Jež, 1958.
- Pohajkovaec: Nasledki Kaiserjevega konkurza. *Slovenski narod*, 3. 12. 1906, str. 2.
- Smiljanić, Ivan: »Konkurzi, samomor, žalosten je pogled na trgovsko polje«: gospodarski polom kot vzrok za samomor na Slovenskem pod Avstro-Ogrsko in prvo Jugoslavijo. *Prispevki za novejšo zgodovino* 63, 2023, št. 1, str. 42–66. DOI: 10.51663/pnz.63.1.02.
- Smiljanić, Ivan: *Stečaji na Slovenskem med letoma 1868 in 1941* (doktorska disertacija). Koper, 2024.
- Smith, Adam: *Bogastvo narodov: raziskava o naravi in vzrokih bogastva narodov*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2010.
- Tabb, Charles Jordan: The historical evolution of the bankruptcy discharge. *American Bankruptcy Law Journal* 65, 1991, str. 325–371.
- Trunk, Jurij: *Bodi svoje sreče kovač! nauki za vsakdanje življenje*. Celovec: Družba sv. Mohorja, 1904.
- Vodušek, Konrad: O konkurzi. *Slovenski trgovski vestnik*, 15. 3. 1905, str. 30–32.

SUMMARY

Public Perceptions of Bankruptcies and Indebtedness in Slovenia during the Period of Austria-Hungary and the First Yugoslavia

Bankruptcy is a legal procedure through which the remaining assets of an overindebted individual or company are confiscated and distributed among the creditors. Because these funds are, as a rule, not enough to pay all the debts, the creditors lose part of their claims, and the debtor loses the largest part of his assets. Financial collapse can be caused by external circumstances beyond the

debtor's control or his own actions and business decisions leading to bankruptcy. In Europe, external circumstances were not recognized in the past as a legitimate cause of the crash; the blame was often put squarely on the debtor, who was considered to be either incompetent or a fraud hiding his assets from the creditors. For this reason, the debtor was subject not only to legal sanctions but also to social stigma.

Moral outrage was one of the most common ways to deal with bankruptcies and bankrupt debtors in the Slovenian public. The press wrote about debtors as morally corrupt individuals who did not care about their fellow man and losses incurred due to their incompetence or fraud. An average observer usually perceived bankruptcy as a peculiar event, viewing sealed stores as a curiosity and the sale of assets from the bankruptcy estate as an opportunity for a relatively favourable purchase. Although such a critical view of debtors remained present throughout the Austro-Hungarian period, the belief spread after the First World War that this era was downright ideal compared to the situation in Yugoslavia. In the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (later the Kingdom of Yugoslavia), there was a widespread belief that there were many fraudulent and exploitative traders in the country who took advantage of the excessively lenient legislation. Views that were more favourable and understanding towards debtors were rare and present mainly in the literature, in which authors wrote about the difficult consequences of the financial collapse for the debtors and their families.

Apart from the moral one, bankruptcies also had another, i.e. political or nationalist dimension. Many bankruptcies were discussed in the press through the prism of political or national affiliation, with the main lines of division being those between the Slovenians and the Germans and between Slovenian conservatives and liberals. If the debtor was a member of the opposite camp, the newspapers made fun of the disaster and attacked the debtor's incompetence or used it to prove his dishonesty. In the event that a major financial disaster occurred in their own camp, the newspapers minimized its importance or relativized it, and sometimes aimed to paint the political opponents as the true culprits.

The very few documents that give us an insight into how the debtors themselves experienced their bankruptcies show that many had no understanding of what their rights and obligations were during the bankruptcy procedure, and that the entire situation was stressful for them, both because of the loss of property and the stigma that many of them had to face. The documents that reveal the thoughts of the creditors shed light above all on their desire to see their claims resolved as quickly as possible, even though many, like the debtors, did not understand the bankruptcy procedure well, idealistically expecting that as soon as the injustice was pointed out to the judge, they would be paid in full.